

Φως και σκοτάδι. Τα επίθετα δεινός και άμαυρός σε αστρομετεωρολογικά συμφραζόμενα στον Άρατο και τον Θεόκριτο

ΕΝΑ ΑΠΟ ΤΑ μέσα που μεταχειρίστηκαν οι ελληνιστικοί *poetae docti* στην ρηξικέλευθη προσέγγιση της επικής ποίησης ώστε να δημιουργήσουν ένα ειδολογικά ανανεωμένο εξαμετρικό έπος είναι και η χρήση του λεξιλογίου.¹ Στην παρούσα εισήγηση θα επικεντρωθούμε σε μία μόνο πτυχή του, το επίθετο και πώς αυτό καθίσταται ένα ακόμα εργαλείο μετουσίωσης της ποίησης σε επιστημονικά εξειδικευμένο λόγο και αντιστρόφως, πώς δηλαδή η επιστήμη και το τεχνικό λεξιλόγιο ανασχηματίζεται ώστε να εναρμονιστεί με τον ποιητικό κόσμο. Η νεωτερική εξαμετρική ποίηση αφορμάται από το παραδοσιακό φορμουλαϊκό επίθετο και εν συνεχεία το ανανεώνει προσδίδοντάς του καινοτόμες σημασίες. Οι ελληνιστικοί ποιητές απομακρύνονται από τα σταθερά επίθετα, όπως εκείνα του Ομήρου, και προσανατολίζονται στην χρήση επιθέτων - φορέων νοημάτων που συγχρόνως λειτουργούν ως δείκτες διακειμενικών σχέσεων, ειδικά όταν προέρχονται από προγενέστερες ποιητικές πηγές.

Στην παραπάνω περίπτωση εμπίπτουν τα δύο επίθετα που επιλέχθηκαν να εξεταστούν, συγκεκριμένα τα δεινός και άμαυρός τα οποία απαντούν στο ομηρικό έπος και επανέρχονται στον Άρατο και τον Θεόκριτο αντίστοιχα ενταγμένα σε αστρομετεωρολογικά συμφραζόμενα. Ο επαίων αναγνώστης καλείται να

¹ Η ερευνητική εργασία υποστηρίχθηκε από το Ελληνικό Ίδρυμα Έρευνας και Καινοτομίας (ΕΛ.ΙΔ.Ε.Κ.) στο πλαίσιο της «3^{ης} Προκήρυξης ΕΛ.ΙΔ.Ε.Κ. για Υποψήφιους/ες Διδάκτορες» (Αριθμός Υποτροφίας: 18649).

αποκωδικοποιήσει αν τα επίθετα εφαρμόζονται με τις επικές τους σημασίες ή αν αποκτούν πρωτοφανείς σημασιολογικές ιδιότητες με στόχο να εξυπηρετήσουν νοηματικά το περιεχόμενο στο οποίο ενσωματώνονται, δηλαδή να περιγράψουν την ένταση της φωτεινότητας ή την αμυδρότητα των αστερισμών. Πρόκειται για προσδιορισμούς που αμφιρρέπουν ανάμεσα σε ποικίλες σημασίες κυρίως λόγω των παραδοσιακών λογοτεχνικών χρήσεών τους που έχουν διαποτίσει τις σημασιολογικές εκφάνσεις τους και αναπόφευκτα επηρεάζουν την ερμηνεία τους στο νέο ποιητικό περιβάλλον. Το γεγονός αυτό ακριβώς αξιοποιούν οι δύο ποιητές ώστε να επιτύχουν να ανακαλέσουν τα πρότυπά τους και μέσω αυτών ή με την ανατροπή αυτών να αναδείξουν την ποιητολογική τους στόχευση.

Το επίθετο δεινός στα Φαινόμενα: ένας νέος όρος για την αστρική λάμψη

Ο Άρατος εισάγει στο έργο του ως χαρακτηρισμό για αστερισμούς ή μεμονωμένους αστέρες αλλά και καιρικά φαινόμενα το επίθετο δεινός, μια εξαιρετικά συχνή λέξη της οποίας όμως το σημασιολογικό status αποβαίνει ιδιαίτερα δυσδιάκριτο και αμφιλεγόμενο. Χαρακτηριστική είναι η επισήμανση του Staley: “*deinos* is one of the most ambiguous words in the Greek language”.² Η προηγούμενη δήλωση δικαιολογείται αν αναδιφήσει κανείς στις σημαντικές σημασιολογικές μετατοπίσεις που έλαβε κατά την πάροδο των αιώνων η λέξη δεδομένου πως, μολονότι ετυμολογικά συνδέεται με το δείδω³ και για αυτό το λόγο κυριαρχούν οι αρνητικές συνδηλώσεις, τουλάχιστον στην αρχική λογοτεχνική διαδρομή της, καταλήγει να

² Staley (1985: 563).

³ Chantraine, DELGL. δείδω, Beekes, EDG λ. δεινός.

συγκεντρώνει ιδιαίτερα θετικές σημασίες.⁴ Η αμφισημία του όρου γίνεται κατάδηλη στο πρώτο στάσιμο της *Ἀντιγόνης* του Σοφοκλή (Σοφ. Ἄντ. 332-275), στον περίφημο «Ὑμνο στον άνθρωπο», όπου εξάironται τα κοινωνικά και πνευματικά επιτεύγματα του πολιτισμού, ο οποίος από μία κατάσταση πρωτόγονης αγριότητας μεταπήδησε στην σύγχρονη προηγμένη του φάση με την διεύρυνση των παλαιών επιστημονικών κλάδων και την ανάπτυξη νέων. Η εναρκτήρια φράση του χορικού, στο οποίο περιέχεται δύο φορές η λέξη (Σοφ. Ἄντ. 332-333: *πολλὰ τὰ δεινὰ κούδεν ἄν-/θρώπου δεινότερον πέλει*), προβληματίζει διαχρονικά την ακαδημαϊκή κοινότητα καθώς δεν μπορεί να διαπιστωθεί με σαφήνεια αν πρόκειται για έπαινο ή ψόγο της ανθρώπινης ευφυΐας, αφού σε όλο το χωρίο υπάρχουν υπόνοιες για τα όρια και την υπέρβασή τους, ενώ διάχυτες είναι οι διαφορούμενες λέξεις που αμφιταλαντεύονται ανάμεσα στη θετική, ουδέτερη ή και την αρνητική χροιά, με πρωτεύον το επίθετο *δεινός*.⁵ Προφανώς, μία τέτοια χρήση αποκαλύπτει ότι οι αρχαίοι δημιουργοί είχαν συλλάβει πλήρως την ιδιαιτερότητα του όρου που είχε αποκτήσει κατά τη γλωσσική του εξέλιξη και την εκμεταλλεύονταν αναλόγως. Η άποψη υπέρ της γνώσης της πολυειδούς σημασιολογικής του φύσης ισχυροποιείται περαιτέρω από το γεγονός ότι μετατρέπεται σε εργαλείο σωκρατικής ειρωνείας στον πλατωνικό διάλογο *Πρωταγόρας* (Πλ. Πρωτ. 341a5-c1), όπου ο Σωκράτης διατρέχει τις πολύπλευρες ερμηνείες του επιθέτου, παραπλανώντας τους συνομιλητές του με την κυμαινόμενη σημασία του. Χρησιμοποιεί, δηλαδή, εν είδει *δισήμου λόγου* τον χαρακτηρισμό *δεινός*

⁴ Όπως σημειώνει ο Chantraine, *DELG* λ. *δείδω*, το επίθετο ξεκινά στον Όμηρο με τις σημασίες του «φοβερός», «δυνατός» και γενικά κάποιου που σχετίζεται με το υπερφυσικό ή το υπερβολικό. Στη συνέχεια, αποκτά την έννοια του «ικανός, έξυπνος» στον Ηρόδοτο, ενώ προστίθεται η ρητορική χροιά σε αναλόγου φύσεως έργα.

⁵ Για τις διάφορες ερμηνείες του επιθέτου *δεινός*, το οποίο χρησιμοποιείται πολλάκις στον Σοφοκλή, βλ. Staley (1985: 563) υποσημ. 5, 564 για μια επισκόπηση των παλαιότερων απόψεων σε σχέση με το θέμα και πιο αναλυτικά βλ. Collins (2015: 44-70) που εξειδικεύει τη μελέτη του στο συγκεκριμένο επίθετο στον Σοφοκλή και στην *Ἀντιγόνη* αλλά και Cairns (2016: 59-63) ο οποίος εξετάζει το χωρίο με βάση τα διακείμενά του, προβάλλοντας την αμφίσημη φύση του.

αναφερόμενος τόσο στη αξία του Πρόδικου και του Πρωταγόρα ως ανθρώπων όσο και της σοφιστικής τέχνης που διατείνονται ότι διδάσκουν, ώστε επιφανειακά να φαίνεται ότι τους επαινεί ως έξυπνους και ικανούς αλλά κατ' ουσίαν τους ψέγει ως βλαβερούς σύμφωνα με τη σωκρατική διδασκαλία.⁶

Τα προαναφερθέντα παραδείγματα καταδεικνύουν με σαφή τρόπο την πολυσημία που διαθέτει το επίθετο, ιδιότητα που δεν παραμένει αναξιοποίητη από τον Άρατο, ο οποίος επιλέγει να το αποδώσει στους αστερισμούς του Δράκοντα και της Μεγάλης Άρκτου, τους μεμονωμένους αστέρες Σείριο και Αρκτούρο και το καιρικό φαινόμενο της θύελλας. Στη χρήση του ως προσδιορισμού των αστρονομικών στοιχείων, που είναι και αυτή που εγείρει τη μεγαλύτερη ερευνητική διαπόρηση, έχει εστιάσει η Negri η οποία θέτει το ζήτημα της ερμηνείας του επιθέτου που στους μεταφραστές κυμαίνεται ανάμεσα σε εκείνη του «φοβερός» και του «λαμπρός».⁷ Η ίδια συμπεραίνει ότι ο ελληνιστικός ποιητής προσαρμόζει το επίθετο στο αστρονομικό περιεχόμενο των *Φαινομένων* με τέτοιο τρόπο ώστε είτε εμμένει στην ανάκληση παραδεδομένων είτε το στρέφει σε μία ολοκληρωτικά νέα σημασιολογική οδό, αυτή της δήλωσης της λαμπρότητας, παραγκωνίζοντας τις υπόλοιπες συνδηλώσεις του. Κατά την άποψή μας, η σύγχυση που προξενείται από την απόδοση του επιθέτου είναι επιτηδευμένη και για την διαλεύκανσή της απαιτείται μια ολιστική προσέγγιση στη διάδραση των σημασιολογικών σχέσεων της λέξης, τόσο των θετικών όσο και των αρνητικών στις οποίες οδηγεί η συμπερίληψή της σε αυτά τα εξειδικευμένα συμφραζόμενα. Θεωρούμε, επομένως, ότι σκόπιμα ο ελληνιστικός ποιητής προτίμησε να κομίσει στην *doctrina* του το παρόν επίθετο ακριβώς επειδή συνυπάρχουν σε αυτό

⁶ Το εριστικό παιχνίδι του Σωκράτη, στο οποίο συμμετέχει το επίθετο, περιλαμβάνεται στο πλαίσιο της παρωδίας της ποιητικής ανάλυσης του Σιμωνίδη στην οποία προβαίνει ο Πρωταγόρας. Βλ. αναλυτικά Trivigno (2013: 516-519).

⁷ Negri (2000: 277-280).

πλήθος σημασιών τις οποίες ο αναγνώστης μπορεί να τις εκτιμήσει και να τις ανασυνθέσει ταυτόχρονα με την προσθήκη του καινούργιου σημασιακού του πεδίου.

Η πρώτη του, λοιπόν, εμφάνιση στα *Φαινόμενα* αναφέρεται στον Δράκοντα⁸ (*Φαιν.* 57: *ἔσχατιὴν ἐπέχει γέννος δεινοῖο πελώρου*) και, σχεδόν ειρωνικά, είναι και η πιο φορμουλαϊκή, καθώς ανακαλεί απαράλλαχτατη χρήση της λέξης δεινός ως τυπικού επιθέτου στην ανάλογη ομηρική και ησιοδική φόρμουλα, η οποία συντίθεται από την αναφορά στο μέλος του σώματος του υπερφυσικού όντος και τη συμπλοκή δεινοῖο πελώρου.⁹ Εκτός, όμως, από την παραπάνω επική *iunctura*, το επίθετο αποτελεί σταθερό προσδιορισμό στο έπος για τα ερπετά και τις ερπετόμορφες οντότητες,¹⁰ ενώ απαντά και ως τυπικός χαρακτηρισμός για το ουσιαστικό δράκων στον Ησίοδο,¹¹ εικόνα που συνάδει με την αναπαράσταση του αστερισμού του Δράκοντος ως ουράνιου όφεως.¹² Πολιτισμικά, επίσης, διαθέτει μια πολυδύναμη υπόσταση που

⁸ Αντίθετα, ο Hutchinson (1998: 217) πιστεύει ότι η συμπλοκή αναφέρεται στη Μεγάλη Άρκτο και υποστηρίζει ότι εδώ επιδιώκεται να αναδειχθεί η παρουσία του αστερισμού ως πλάσμα. Η Negri (2000: 278 υποσημ. 5) αντικρούει πειστικά την λανθασμένη απόδοση, παραθέτοντας την ομόφωνη άποψη των σύγχρονων σχολιαστών του Αράτου που την αποδίδουν στον Δράκοντα.

⁹ Πβ. Όμ. Ύμ. 5.741, Όδ. 11.634: *ἐν δέ τε Γοργεῖη κεφαλὴ δεινοῖο πελώρου*, Όδ. 10.168 *πλεξάμενος συνέδησα πόδας δεινοῖο πελώρου*, όπου περιγράφεται ένα υπερβολικά μεγάλο ελάφι, Ησ. Θεογ. 856: *ἔπρεσε θεσπεσίας κεφαλὰς δεινοῖο πελώρου*, για τον Τυφωέα, Άσπ. 223: *πᾶν δὲ μετάφρενον εἶχε κάρη δεινοῖο πελώρου*, για τη Γοργώ. Τη σύνδεση του επιθέτου με το ουσιαστικό *πέλωρον*, στο οποίο επικεντρώνεται η διατριβή της, κυρίως για τον Ησίοδο αλλά και τον Όμηρο εξετάζει η Zanon (2018: 63, 76, 81-83, 128 υποσημ. 78).

¹⁰ Πβ. Ησ. Θεογ. 299: *ἦμισυ δ' αὐτε πέλωρον ὄφιν δεινόν τε μέγαν τε* για την Έχιδνα, 333-335: *Κητώ δ' ὀπλότατον Φόρκυ φιλότῃ μιγεῖσα/γείνατο δεινὸν ὄφιν*, για τον φίδι-φύλακα των χρυσών μήλων των Εσπερίδων, Άσπ. 161: *ὀφίων κεφαλαὶ δεινῶν*. Θα πρέπει να σημειώσουμε ότι πολλές φορές η λέξη δράκων αντικαθιστά εναλλακτικά τη λέξη ὄφις, βλ. Charlesworth (2004: 503-504) που συλλέγει σαράντα μία διαφορετικές λεκτικές εκδοχές της έννοιας του ερπετού στα αρχαία ελληνικά. Άλλωστε, ο αράτειος Δράκων προήλθε από ποιητική μετονομασία του ευδόξειου αστερισμού του Όφεως. Ενδεικτικά, πβ. Εύδ. Φαιν. απ. 15, 17, 33, 64a, 77 (Lasserre). Οι Pendergraft (1982: 50-57) και Wilson (2015: 69-72) συγκρίνουν το χωρίο του Αράτου με αυτό του Ευδόξου που παραδίδει ο Ίππαρχος, *Ίππαρχ.* 1.2.3.

¹¹ Πβ. Ησ. Θεογ. 825: *ἦν ἑκατὸν κεφαλαὶ ὄφις δεινοῖο δράκοντος* και Άσπ. 166: *στίγματα δ' ὡς ἐπέφαντο ἰδεῖν δεινοῖσι δράκουσι*.

¹² Ο αστερισμός του Δράκοντα έχει συνδεθεί με διάφορα μυθολογικά φίδια και παρότι ο Άρατος δεν προβαίνει σε κάποια σαφή μυθολογική παράδοση, τα αρχαία σχόλια προτείνουν ποικίλες ερμηνείες - χωρίς βέβαια να καταλήγουν με ομοφωνία σε κάποια - όπως ότι αναπαριστά τον μεταμορφωμένο σε φίδι Δία, τον όφι Λάδωνα που καταστερίστηκε, για να περιφρουρεί τα μήλα των Εσπερίδων, τον

συμπεριλαμβάνει λειτουργίες χθόνιας θεότητας με πολωτικές δυνάμεις καταστροφής και ίασης.¹³ Ο Άρατος σε ένα πρώτο επίπεδο ερμηνείας προφανώς επιχειρεί να διαιωνίσει την τρομακτική εικόνα του αστερισμού,¹⁴ επικυρώνοντας την παραδεδομένη απόδοση του προσδιορισμού δεινός με την καθιερωμένη σημασία του ως «δυσμενής, φοβερός». Εντούτοις δε θα πρέπει να προσκολληθούμε σε αυτή μόνο την ερμηνεία. Αντ' αυτού, θα πρέπει να συνυπολογίσουμε τις ευοίωνες εκφάνσεις του αστερισμού που προκαταλαμβάνονται ήδη με την εισαγωγή του αφού χαρακτηρίζεται ως μέγα θαῦμα (Φαιν. 46). Πράγματι, ο Δράκοντας κατέχει μια εξαιρετικά σημαντική αστρονομική και κοσμολογική θέση,¹⁵ αφού καθορίζει το όριο του αιφανούς αρκτικού κύκλου.¹⁶ Άλλωστε και το ουσιαστικό πέλωρον φέρει διττό συμβολισμό και δεν συνδέεται απαραίτητα με κάτι το απειλητικό αλλά ενέχει συνάμα τη σημασία του θεϊκού σημείου ή οιωνού ή απλώς κάτι τεραστίου μεγέθους, ακόμα και στις

δράκοντα που σκότωσε ο Κάδμος ή και τον Πύθωνα από τον οποίο απάλλαξε τους Δελφούς ο Απόλλωνας. Βλ. αναλυτικά Condos (1971: 20-23) που συγκεντρώνει τα σχόλια στον Άρατο καθώς και τα μυθολογικά παράλληλα. Η Rodríguez Pérez (2020: 11) εξετάζοντας τις θρησκευτικές και πολιτισμικές συνδηλώσεις του φιδιού ταυτίζει τον Δράκοντα του Αράτου με τον όφι των Εσπερίδων. Για τους παντοειδείς μύθους που περιλαμβάνουν τον Δράκοντα και την λατρεία ερπετοειδών στον ελληνικό και ρωμαϊκό κόσμο, βλ. Ogden (2013).

¹³ Floky (2018:135-156). Την επαφή του με τον Κάτω Κόσμο υπαινίσσεται και ο Άρατος με την παρομοίωση στους στίχους Φαιν. 45-46 όπου το ουσιαστικό θηλυκού γένους *ἀπορρώξ* εντοπίζεται στα ομηρικά έπη ως μέρος λογοτυπικής φράσης και δηλώνει τις διακλαδώσεις της Στυγός στους ποταμούς Κωκυτό και Τιταρησό.

¹⁴ Η Negri (2000: 279) εγείρει και το θέμα της εικονογράφησης του αστερισμού ως τρομακτικού πλάσματος.

¹⁵ Η μεσουράνηση του Δράκοντα σηματοδοτεί χρονικά την έναρξη των Παναθηναίων σύμφωνα με την Boutsikas (2011: 303-308) ενώ σύμφωνα με την ελληνιστική αστρολογία, ο *draco caelestis* ήταν η κοσμική οντότητα που κινούσε τις σφαίρες των εννέα πλανητών περιβάλλοντας τον ουρανό, βλ. Leisegang (1978: 217).

¹⁶ Όσα αστέρια περιέχονται σε αυτόν, δεν δύνουν ποτέ, άρα δεν μπορεί να διακρίνει κανείς τη δύση και την ανατολή τους. Πβ.Σχ. Άράτ. Q 62 (Martin): *Κράτης μὲν οὕτως ἐπιλύεται ἢ τοῦ Δράκοντος κεφαλῆ, ἐπὶ τοῦ ἀρκτικοῦ κατεστηριγμένη κύκλου, ὃν συμβέβηκεν ἀειφανῆ εἶναι κατὰ τὴν περιαγωγὴν τοῦ οὐρανοῦ, περιαγίνεται ἐπ' αὐτὸν τὸν ὀρίζοντα.* Βλ. για το θέμα Bilić (2012: σποράδην), (2016: 15-16). Ο Ἴππαρχος, Ἴππαρχ. 1.4.5-8, αναλύει το ζήτημα της θέσης των αστείων, που απαρτίζουν το κεφάλι του Δράκοντος, και παρέχει τις μετρήσεις σχετικά με τις αποστάσεις των αστείων από τον πόλο, επιβεβαιώνοντας τη θέση του Εύδοξου και του Αράτου.

αντίστοιχες επικές φόρμουλες.¹⁷ Αρχίζει, επομένως, να εκτυλίσσεται ένα σημασιολογικό παιχνίδι ανάμεσα στο αρνητικό και το θετικό, τις εδραιωμένες και τις νεωτερικές σημασίες οι οποίες συμβαδίζουν με το γενικότερο περιεχόμενο της ποικιλομορφίας των συνδηλώσεων του Δράκοντα. Η γεφύρωση, με άλλα λόγια, τόσο της πρότερης λογοτεχνικής παράδοσης του αστερισμού και της ταύτισής του με τερατώδη πλάσματα όσο και της επιστημονικής αξίας και της διακριτής θέσης του στον ουρανό αιτιολογεί το συνταίριασμά του με το εξίσου πολύσημο δεινός. Και ενώ ακόμα εδώ δεν υπονοείται η έννοια της λαμπρότητας, η έμμεση θετικοποίηση του επιθέτου προπαρασκευάζει την σημασιακή αλλαγή του.

Αν η ερμηνεία του δεινός στην περίπτωση του Δράκοντα καθοδηγείται με κάποιον τρόπο από την προηγούμενη φορμουλαϊκή του χρήση, δεν ισχύει το ίδιο με το συνταίριασμα του επιθέτου με τη Μεγάλη Άρκτο και τους ανώνυμους αστέρες πλησίον της. Το ερμηνευτικό πρόβλημα ανακύπτει δεδομένου ότι πρόκειται για έναν αστερισμό που δεν ενυπάρχουν εμφανώς συνδηλώσεις πρόκλησης φόβου ή κινδύνου (Φαιν. 141: *δεινή γάρ κείνη, δεινοί δέ οί ἐγγύθεν εἰσὶν/ἀστέρες*), αντ' αυτού η Μεγάλη Άρκτος είναι εκείνη που θυματοποιείται παραδοσιακά στη μυθολογία.¹⁸ Η συμβιβαστική λύση που παρέχει ο Hutchinson κλίνει προς το ότι το επίθετο επικεντρώνεται στην έκφανση του αστερισμού ως οπτικού φαινομένου σε συνάρτηση με τη γλαφυρότητα της μορφής του ως φοβερού έμβιου όντος, με το δίσημο μεγαλείο

¹⁷ Αναλύοντας την ιλιαδική χρήση του όρου και των ετυμολογικά συγγενικών του λέξεων η Zanon (2019: 238-239) τονίζει την ασυμβατότητα της σύγχρονης αντίληψης της έννοιας του τέρατος με την αρχαία, ώστε ακόμα και στο ομηρικό έπος η έκφραση του τερατώδους να μην είναι πάντα ξεκάθαρη. Την ίδια θέση υποστηρίζει και ο Vergados (2019-2020:65-64) όσον αφορά τη ησιοδική εμφάνιση της λέξης. Το συγκριτικό συμπλήρωμα σύγχρονων λεξικών λημμάτων στο οποίο προβαίνει η Giffard (2004: 25) καταδεικνύει τα παραπάνω. Πβ. και Beekes, *EDG* λ. *πέλωρ* ο οποίος αδυνατεί να σημειώσει κάποια ετυμολογία και παραθέτει την άποψη της πιθανής ετυμολογικής συσχέτισης με τον όρο *τέρας*.

¹⁸ Βλ. για τα μυθολογικά δεδομένα σχετικά με τη Μεγάλη Άρκτο, Condos (1971: 42-49), Antonello (2009: 157-159). Σύμφωνα μάλιστα με την ανθρωπολογική έρευνα του d'Huy (2016: 62-69) ο μύθος της Μεγάλης Άρκτου σχετίζεται σε διαπολιτισμικό επίπεδο με τον παγκόσμιο μύθο της «Κοσμικής Θήρας», στην οποία εντάσσονται οι δύο Άρκτοι, ο Ωρίων και οι Πλειάδες.

της Μεγάλης Άρκτου να μεταγγίζεται και στην κοντινή σε αυτήν ανώνυμη συστάδα αστεριών.¹⁹ Αν και σίγουρα η παραπομπή στην απεικονιστική εκδοχή του αστερισμού είναι συχνή τακτική στον Άρατο και δεν πρέπει να αποκλειστεί, θεωρούμε ότι εδώ υπερισχύει περισσότερο από όλες τις περιπτώσεις η σημασία του «λαμπρός» με την οποία συντάσσεται και η Negri,²⁰ σε συμφωνία με τα αρχαία σχόλια.²¹ Το επιχείρημα υπέρ της απόδοσης της έντονης ακτινοβολίας επικρατεί των υπόλοιπων ερμηνειών και ενδυναμώνεται αν ληφθεί υπ' όψιν συγχρόνως και η παρατήρηση του Semanoff, ο οποίος εξετάζοντας εν συνόλω και τους επόμενους στίχους (Φαιν. 137-146), διαβλέπει στο χωρίο την ένδειξη ότι ο Άρατος υποσκάπτει εκ των έσω την διδακτικότητα του έργου. Αναλυτικότερα, ο διδακτικός ρόλος του ποιητή ματαιώνεται άμα τη γενέσει του αφού η αναφορά στην ακτινοβόλο παρουσία των αστέρων, που υπογραμμίζεται κατά την άποψή μας και με το εμφατικό σχήμα της αναδίπλωσης (δεινή... δεινοί),²² αρκεί ώστε ο αποδέκτης-μαθητής του ποιήματος να τα εντοπίσει επιτυχώς τον ουρανό. Η συντακτική επιλογή της κατηγορηματικής προτασιακής δομής επισφραγίζει και σε επίπεδο λογικής την ποιητολογική θέση εφόσον πρόκειται για μια συνθετική πρόταση όπου το νέο κατηγορήμα προστίθεται στην έννοια μέσω της εμπειρικής εποπτείας. Αποκαλύπτεται, συνεπώς, η εμπιστοσύνη στην επιστημονική «δεινότητα» και ευφυΐα του μαθητή που ακυρώνει με τη σειρά της την καθοδήγηση από τον διδακτικό ποιητή και συνεπακόλουθα το περιεχόμενο του έργου του.²³

¹⁹ Hutchinson (1998: 217-218). Όσον αφορά, βέβαια, για τους αστέρες πλησίον της Μεγάλης Άρκτου, ο Martin (1998) 216 επισημαίνει την ανάλογη παρατήρηση του Ευδόξου, Εύδ.απ. 28 (Lasserre) σχετικά με την λαμπρότητά τους. Πβ. Kidd (1997: 233).

²⁰ Βλ. Negri (2000: 277-280 και δ. 280), χωρίς να αναγιγνώσκει κάποια ιδιαίτερη έμφαση στην κτηνώδη εμφάνισή της σύμφωνα με την άποψη του Hutchinson ό.π.

²¹ Πβ. Σχ. εἰς Ἄρ. S 141 (Martin): φοβερά, διάπυρος, λαμπρά, Q 141 (Martin): ἀντὶ τοῦ καταπληκτικῆ (οὐκ ἀγρία) διὰ τὴν λαμπρότητα τῶν ἀστέρων. λαμπρὰ δὲ ἐστὶν ἅπασα, MDΔKVUA 141 (Martin): ἀντὶ τοῦ λαμπρὰ.

²² Αντίθετα, ο Gallego Real (2003: 259) το κατατάσσει στην επανάληψη.

²³ Βλ. Semanoff (2006: 309), τονίζοντας παρόμοιες περιπτώσεις μέσα στο έργο των Φαινομένων όπου καταδεικνύεται η σχέση δασκάλου και μαθητευόμενου.

Εκτός όμως αυτών, το σημείο στο οποίο πραγματοποιείται η διεύρυνση του σημασιολογικού πεδίου του δεινός σε «λαμπρός» παρουσιάζει ιδιαίτερη βαρύτητα ως προς την επιστημονολογική φύση του κειμένου των *Φαινομένων*. Πιο συγκεκριμένα, η παρουσία του επιθέτου με τη νεωτερική σημασία της λαμπρότητας υπάγεται σε ένα χωρίο όπου συνυπάρχει με τη λέξη *μέγεθος*, η οποία για πρώτη φορά χρησιμοποιείται με τη σημασία του σύγχρονου τεχνικού όρου για τον βαθμό φωτεινότητας ενός άστρου.²⁴ Ο Kidd εμφανίζεται διστακτικός στην αποδοχή αυτής της ερμηνείας του *μεγέθους*,²⁵ διότι θεωρεί πως ο Ίππαρχος, αστρονόμος του 2^{ου} αι. π.Χ., προέβη πρώτος στην χρήση του με αυτή τη σημασία στο πλαίσιο της μέτρησης, αξιολόγησης και καταγραφής ενός καταλόγου αστερών βάσει της λαμπρότητάς τους.²⁶ Η σύγχρονη έρευνα, ωστόσο, ελλείπει του έργου του Ιπάρχου και σε συμφωνία με άλλα δεδομένα αποφαίνεται ότι ο Ρόδιος αστρονόμος δεν ανέπτυξε μια συστηματική αλλά περισσότερο μια περιγραφική κλίμακα για την φωτεινή ένταση των αστερών που φαίνεται να στηρίζεται στο Ευδόξιο έργο, βασική επιστημονική πηγή του Αράτου.²⁷ Τα νεοπαγή στοιχεία για την απαρχή αυτού του κλάδου της οπτικής μας οδήγησε στη σκέψη ότι ίσως εδώ ο Άρατος προηγείται του Ιπάρχου και τίθεται εν τέλει εκείνος

²⁴ Τη σημασία αυτή υιοθετεί και η Lewis (2010: 30υποσημ. 25).

²⁵ Kidd (1997: 232): “A.[ratus] appears to distinguish between the size and the brightness of stars, but it is not clear what the essence of the distinction is.”.

²⁶ Πράγματι, φαίνεται ότι στο *Ίππαρχ.* 1.4.16 η λέξη *μέγεθος* χρησιμοποιείται, όπως σημειώνει ο Kidd ό.π., ως τεχνική ορολογία της φωτομετρίας, την οποία συστηματοποίησε βέβαια ο Πτολεμαίος στη *Μαθηματικήν σύνταξιν*, όπου εδραίωσε και τη χρήση του όρου, βλ. Miles (2007: 172).

²⁷ Η αλήθεια είναι ότι τα περισσότερα εγχειρίδια ιστορίας της αστρονομίας αναφερόμενα στην γένεση της φωτομέτρησης ξεκινούν από τον Ίππαρχο και την θρυλούμενη καθιέρωση σε ένα μη σωζόμενο έργο του μιας κλίμακα έξι μεγεθών, από το πιο αμυδρό ως προς τη φωτεινότητα αστέρι που κατείχε την έκτη θέση μέχρι το πιο λαμπρό που κατατασσόταν στην πρώτη θέση, βλ. Motz/Weaver (1996: 46-47), Evans (2010: 86-87, 89-90). Εντούτοις, την απόδοση μιας αριθμητικής βαθμίδας έξι μεγεθών στον Ίππαρχο και γενικά της ανάπτυξης του συγκεκριμένου συστήματος αντικρούει σθεναρά και με επιχειρήματα ο Cunningham (2020: 244-246) και υποστηρίζει ότι ο αστρονόμος του 2^{ου} π. Χ. πραγματοποίησε περισσότερο αναφορές στη σχετική φωτεινότητα των αστερών κάτι όμως που φαίνεται να άντλησε από προϋπάρχουσες αστρονομικές καταγραφές στον Ευδόξο, όπως μεταφέρονται μέσω του Αράτου και καταδεικνύεται από την κοινή χρήση των επιθέτων που φανερώνουν λαμπρότητα.

πρώτος που καθιέρωσε το μέγεθος ως τεχνικό λεξικό φωτομετρίας. Υπό αυτό το πρίσμα, συνεπάγεται ότι η σημασιολογική τροπή του δεινός ώστε να εκφράζει το έντονο αστρικό φως εδράζεται σε επιστημονικές αντιλήψεις της εποχής οι οποίες, όπως θα φανεί και στις επόμενες εμφανίσεις του επιθέτου ως προσδιορισμού άστρων, συνυφαίνονται με την καθεστηκυία ποιητική γνώση. Από την άλλη πλευρά, υποθάλλεται μια μεταποιητική *praeteritio* η οποία παράλληλα φαίνεται στη συνέχεια να αυτό-ανατρέπεται με τη παρείσφρηση επιστημονικών στοιχείων, επιτείνοντας την αρχική σύγχυση για την πραγματική ερμηνεία του επιθέτου.

Σε αντίθεση με την περίπτωση της Μεγάλης Άρκτου, η συμπλοκή του δεινός με τον Σείριο (Φαιν. 330-331: *ἀστέρι βέβληται δεινῶ γένυς, ὅς ῥα μάλιστα/ὄξεα σειριάει*) με μια επιφανειακή προσέγγιση δεν εγείρει προβλήματα ερμηνείας αφού θεωρείται αρμόζουσα δεδομένων των ποικίλων αρνητικών ακόμα και θανάσιμων συσχετίσεων που αντιπροσωπεύει στη λογοτεχνική παράδοση το άστρο.²⁸ Άλλωστε, η σφοδρότητα του επανεξετάζεται στα Φαινόμενα με γλαφυρό τρόπο στην αναφορά της επικινδυνότητάς του για τον αστερισμό του Λαγώου, ο οποίος βρίσκεται αενάως διωκόμενος από τον σκύλο του Ωρίωνα, τον Μεγάλο Κύνα, που συνεκδοχικά δηλώνεται μέσω του λαμπρότερου αστεριού του (Φαιν. 339, 384, 678).²⁹ Παράλληλα, όμως, το σχεδόν λαμπρότερο αστέρι του ουρανού για το γεωγραφικό πλάτος της

²⁸ Πβ. Hutchinson (1988: 218 υποσημ. 9): “the term suits a star traditionally baneful”.

²⁹ Οι Theodossiou et al. (2011: 180-189) συγκεντρώνουν και σχολιάζουν τις πηγές, ελληνικές και λατινικές, από την αρχαιότητα έως και τη βυζαντινή εποχή στις οποίες αναφέρεται ο Σείριος, ενσωματώνοντας χρήσιμες αστρονομικές παρατηρήσεις. Για μια ιστορική επισκόπηση που δεν περιορίζεται μόνο στον ελληνικό και ρωμαϊκό κόσμο αλλά περιλαμβάνει μια διαπολιτισμική προσέγγιση βλ. Brosch (2008: 5-34), εντάσσοντας και απεικονίσεις αρχαίων χαρτογραφίσεων του ουρανού. Σε ανάλογη πραγμάτευση αλλά με εστίαση στην αιγυπτιακή και ελληνορωμαϊκή παρουσία του άστρου προβαίνει ο Holberg (2007: 1-26). Συστηματική ανάλυση στη θέση που κατείχε ο Σείριος στην ελληνική και ρωμαϊκή σκέψη αλλά και στη σύνδεσή του με τις πολεμικές παραδόσεις, την ιπποκρατική μανία, την αυξημένη σεξουαλική διέγερση και τέλος την θετική του επένεργειά του στις καλλιέργειες, ιδιαίτερα εκείνη της αμπέλου, βλ. Ceragioli (1992). Βλ. ακόμα και Martin (1998: 288-289) για μια συμπεριληπτική παρουσίαση.

Ελλάδας³⁰ διαδραμάτιζε καθοριστικό ρόλο στην αγροτική και κοινωνική ζωή με την ηλικιακή επιτολή του να σημειώνεται τόσο από τον Ησίοδο όσο και από τα *παραπήγματα*, τα δημόσια αστρομετεωρολογικά ημερολόγια από πέτρα.³¹ Η αδήριτη σημασία του έγκειται στο ότι καθίστατο χρονολογική ένδειξη για την έναρξη των «κυνικών καυμάτων» στις αρχές Αυγούστου, με άλλα λόγια της πιο παρατεταμένης και ισχυρής ζέστης του χρόνου.³² Η Negri κλίνει, μάλιστα, προς μια πιο ουδέτερη ερμηνεία και θεωρεί ότι ο Άρατος απεκδύει κατά κάποιον τρόπο από τις αρνητικές συσχετίσεις το Σείριο εστιάζοντας περισσότερο μόνο στην έκφραση της λαμπρότητας.³³ Συμφωνούμε ότι η νέα σημασιολογική στροφή του δεινός προς την έννοια του «φωτεινός» αρχίζει να επιβεβαιώνεται, αλλά αντίθετα πιστεύουμε ότι δεν πρέπει να αγνοηθούν τα παραδοσιακά στοιχεία στην διασαφήνιση του επιθετικού. Ο Σολέας εσκεμμένα τοποθετεί αυτόν τον προσδιορισμό που είναι άρρηκτα συνυφασμένος με δυσάρεστα στοιχεία σε έναν αστέρα που φέρει εξίσου προμηνύματα για αντίξοες συνθήκες, με σκοπό να αυξήσει την αντίθεση ανάμεσα στην αναχρονιστική και τη νεωτερική σημασία του επιθέτου. Συμπερασματικά, ο Σείριος συνιστά ένα συμπίλημα ετερόκλιτων στοιχείων τα οποία υπαινίσσεται ο ποιητής μέσω του δεινός και συντονίζονται κατ' αντιστοιχία με τις διαφορούμενες σημασίες του τελευταίου παράλληλα με την ρηξικέλυθη απόδοσή του ως χαρακτηρισμού της λάμψης.

³⁰ Βλ. Kaler (2002) λ. Sirius.

³¹ Αναλυτικά για τη μορφή και την πρακτική χρήση των *Παραπηγμάτων* αλλά και τον ρόλο που διαδραμάτιζαν, βλ. Hannah (2001: 143-159) και (2008: 49-59), Aujac (2003: 22-23), Taub (2003: 20-26, 31, 41-43), Lehoux (2007: 12-27, 61-64). Για τις ομοιότητες του αράτειου κειμένου με τα *παραπήγματα*, βλ. Calderon (1996: 7-18).

³² Ο Hannah (2005: 19-20, 24-27) σημειώνει την πρώιμη ημερολογιακή καταγραφή του Σείριου από τον Όμηρο και τον Ησίοδο ο οποίος υπογραμμίζει και τα δυσόιωνα αποτελέσματά του για τον άνθρωπο, ενώ ό. π. 60-63 παραθέτει τις αστρομετεωρολογικές παρατηρήσεις του παραπήματος του Ευκτήμονα που περιέχουν επανειλημμένες αναφορές στον Σείριο, τονίζοντας τη σπουδαιότητά του. Αυτή επιβεβαιώνεται και από το γεγονός ότι συμπεριλαμβάνεται και στον Μηχανισμό των Αντικυθήρων, βλ. Hannah (2008: 50, 57, 58). Άλλωστε, η εμφάνιση του Σείριου στον ανατολικό πρωινό ουρανό συνιστούσε χρονική οριοθέτηση του έτους στην Αίγυπτο λόγω της αρχής των πλημμυρών του Νείλου, βλ. ό.π. 44-46.

³³ Negri (2000: 280).

Αντίθετα με τον προηγούμενο αστέρα, η σύζευξη του δεινός με τον Αρκτούρο (Φαιν. 745: *ἐφράσατ' ἢ δεινοῦ μεμνημένος Ἀρκτούροιο*) φαίνεται ότι προκάλεσε ερμηνευτική δυσχέρεια στους αρχαίους σχολιαστές που εκφέρουν αμφίρροπη γνώμη για το επιθετικό σύμπλεγμα.³⁴ Διατρέχοντας την ανάλυσή τους, προτείνουν αρχικά τη σημασία της λαμπρότητας, η οποία υποστηρίζεται τόσο εμπειρικά, αφού ο *a Boötis*, το πιο διακριτό αστέρι του κατά τα άλλα σχετικά αμυδρού αστερισμού του Βοώτη,³⁵ αποτελεί το πιο φωτεινό αστέρι νότια του ουράνιου ισημερινού και το τέταρτο λαμπρότερο σε όλο τον ουρανό,³⁶ όσο και κειμενικά με την ακτινοβολία του να τονίζεται διαχρονικά στη λογοτεχνία.³⁷ Από την άλλη πλευρά, στα αρχαία σχόλια γίνεται λόγος για την απειλητική φύση του Αρκτούρου ως σημείου έναρξης σφοδρών καιρικών φαινομένων κυρίως των φθινοπωρινών ανέμων³⁸ που δυσχεραίνουν τη ναυσιπλοΐα,³⁹ εξηγώντας επομένως το δεινός με την τυπική του σημασία «δυσμενής». Μολονότι πριν την αράτεια επισήμανση η ηλιακή πρωινή επιτολή του Ἀρκτοφύλακος δεν ήταν συνώνυμη των καταιγίδων στο λογοτεχνικό πλαίσιο,⁴⁰ καταγράφεται σε

³⁴ Σχ. Ἄρ. ΜΔΚΥΑΣ744 (Martin): (δεινοῦ δὲ οἱ μὲν τοῦ λαμπροῦ, οἱ δὲ χειμερινοῦ, ὡς πρὸς τὸ παρόν).

³⁵ Kidd (1997: 214).

³⁶ Βλ. Kaler (2002) λ. Arcturus.

³⁷ Πβ. Ησ. Ἔργ. 566-567: Ἀρκτούρος.../πρῶτον παμφαίνων, Ἄρ. Φαιν. 95: ἐξ ἄλλων Ἀρκτοῦρος ἐλίσσειται ἀμφοδὸν ἀστὴρ, Ερατ. Κατ. 88D.42-44: ἀνὰ μέσον τῶν γονάτων ἄ λαμπρότατον, ὅς δὴ Ἀρκτοῦρος καλεῖται, Cic. Arat. 99, N. D. 2.42.110: *stella micans radiis, Arcturus*, Manil. Astr. 5.357-358: *Hunc subit Arcitenens, cuius pars quinta nitentem/Arcturum Ostendit ponto*, Germ. Ar. 624-625: *bootes/quem claro veniens arcturu snuntiatore*, Πτολ. Μαθ. Σύν. 1.2.10.15: λαμπρός καὶ ὁ Ἀρκτοῦρος, Ευσ. Εὐάγγ. Προπ. 14.25.6.6: ἄρκτοῦρος, εἰ καὶ λαμπρός ἐστὶ.

³⁸ Ο Αρκτούρος σηματοδοτούσε μάλιστα την έναρξη του φθινοπώρου σύμφωνα με το παράπηγμα του Ευκλήμονα, Γέμ. 100.17: Ἐν δὲ τῇ κη Ἀρκτοῦρος Εὐκλήμονι ἐκφανής· μετοπώρου ἀρχή, αλλά και τη διαίρεση των εποχών που απαντά στο Ιπποκρατικό corpus, Πβ. Ἴππ. Διαίτ. 3.68.11-12: θέρος δὲ ἀπὸ πλειάδων μέχρι ἄρκτοῦρου ἐπιτολής, φθινόπωρον δὲ ἀπὸ ἄρκτοῦρου μέχρι πλειάδων δύσιος. Η καταλυτική του σημασία για την χρονική οριοθέτηση των Γεωργικών εργασιών είναι πρόδηλη ήδη από τον μινωικό πολιτισμό, όπου αρχαιολογικές έρευνες επικυρώνουν τον προσανατολισμό των κτηρίων προς το σημείο της ουράνιας εμφάνισης του Αρκτούρου, βλ. Blomberg/Henriksson (2015: 1433-1434).

³⁹ Η ευνοϊκότερη και προτιμότερη περίοδος για πλου οριζόταν από το τέλος Μαΐου με την επιτολή των Πλειάδων μέχρι τα μέσα Σεπτέμβρη, οπότε και ανέτειλε ο Αρκτούρος και ξεκινούσε η επιδείνωση του καιρού, βλ. Irby (2016: 861).

⁴⁰ Βλ. αναλυτικά Kidd (1997: 430-431). Ουσιαστικά ο Ἄρατος έδωσε το έναυσμα στην δημιουργία αυτής της παράδοσης, ώστε στη συνέχεια να την αναπαράγουν οι μεταγενέστεροι, Πβ. Απ. Ρόδ. Ἄργ. 2.1099, ΡΙ.

παραπήγματα με σαφή ένδειξη στην μεταβολή του καιρού και την έλευση ανέμων και βροχής,⁴¹ ενώ και στο ιπποκρατικό corpus τονίζεται πολλές φορές ότι η επιτολή του συνοδεύεται από νεροποντές και γενικότερη κακοκαιρία.⁴² Μάλιστα, η ταύτιση του άστρου με το επίθετο πιθανόν να προλειαίνεται από την προγενέστερη χρήση του δεινός, με πρόδηλη αυτή τη φορά την αρνητική σημασία του, σε ένα σημείο όπου ανάμεσα στην περιγραφή θυελλωδών ανέμων που πλήττουν ένα πλοίο (Φαιν. 423: *ὑπόθεν ἐμπλήξῃ δεινὴ ἀνέμοιο θύελλα*) επανέρχονται μνείες στον Αρκτούρο (Φαιν. 405, 407). Προς επίρρωση, το χωρίο συντίθεται κατά το πρότυπο του οδυσσειακού στίχου *δεινὴ μισγομένων ἀνέμων ἔλθοῦσα θύελλα* (Όμ. Όδ. 5.317) όπου παρακολουθείται η αγωνιώδης προσπάθεια του Οδυσσέα να σωθεί από την θαλασσοταραχή που προκάλεσε ο Ποσειδώνας.⁴³ Στον Άρατο, αντιθέτως, τον ρόλο του δημιουργού θυελλών αναλαμβάνει ο Αρκτούρος, η ουράνια εμφάνιση του οποίου έχει τις αντίστοιχες συνέπειες στους ανθρώπους που ταξιδεύουν στη θάλασσα. Καταληκτικά, το γεγονός ότι ο Αρκτούρος δέχεται ως προσδιορισμό το δεινός μπορεί να ενέχει και

Rud. 69-71. Βλ. Fraenkel (1942:10) και για άλλα παράλληλα στην ελληνική και λατινική ποίηση που συνδέουν τον Αρκτούρο με την εποχή θυελλών και θανατηφόρων θαλάσσιων ταξιδιών.

⁴¹ Γέμ. 100.8-10: *Ἐν δὲ τῇ ἡμέρᾳ Εὐκτῆμονι Προτρυγητῆρ φαίνεται ἐπιτέλλει δὲ καὶ Ἄρκτοῦρος, καὶ Ὅϊστός δύνεται ὄρθρου· χειμῶν κατὰ θάλασσαν· νότος. Εὐδόξω ὑετός, βρονταί,* 100.14-15: *Ἐν δὲ τῇ ἰθι Εὐδόξω Ἄρκτοῦρος ἔφος ἐπιτέλλει· καὶ τὰς ἐπομένας ἡμέρας ζ <ἀνεμοί> πνέουσιν.* Για το παράπηγμα του Ευκτήμονα βλ. Van derWaerden (1984: 105-107).

⁴² Η σύνδεση της ιατρικής με την μετεωρολογία και την αστρονομία επανέρχεται περιοδικά στον Ιπποκράτη, Πβ. Ἴππ. Ἐπιδ. 1.2.4.13, 1.2.7.1, 1.2.7.10, 3.3.2.4, 3.3.2.10, καταδεικνύοντας την εξοικείωση με αυτή τη θεματική σε σημείο να θεωρείται προϋπόθεση για την άσκηση της ιατρικής τέχνης, βλ. Hulskamp (2012: 147-167).

⁴³ Το συγκεκριμένο, βέβαια, χωρίο της Ὀδύσειας (Όμ. Όδ. 312-332), μετατρέπεται συνολικά σε πηγή έμπνευσης για τον Άρατο επ' αφορμή της αναλόγου περιεχομένου σκιαγράφησης μιας ταραγμένης θάλασσας λόγω σφοδρών ανέμων που προμηνύει ο αστερισμός του Θυτηρίου (Φαιν. 408-430) και έχουν ως συνέπεια ναυάγια και ναύτες σε απόγνωση. Πέρα από το γενικό κλίμα, διάσπαρτες λεκτικές ομοιότητες παρατηρούνται στα δύο χωρία, Πβ. Όμ. Όδ. 5.328: *ὄπωρινὸς βορέης* και Φαιν. 417: *ὄπωρινουῦ βορέας*, Όδ. 5.321: *εἴματα* και Φαιν. 424: *τὰ δὲ λαίφεα*, Όδ. 5.319: *ὑπόβρυχα* και Φαιν. 425: *ὑπόβρυχα*, Όδ. 5.331-332: *ἄλλοτε μὲν .../ἄλλοτε δ'*, Φαιν. 425-426: *ἄλλοτε μὲν.../ἄλλοτε δ'*. Την διακειμενική σύνδεση αναγνωρίζει και ο Gallego Real (2003: 35) προσθέτοντας και άλλες ομοιότητες ενώ διαβλέπει επίσης απόηχο και από το ησιοδικό παράλληλο *Ἔργ.* 675: *καὶ χειμῶν' ἐπιόντα Νότιοί τε δεινάς ἀήτας*. Από την άλλη πλευρά, ο Martin (1998: 320-322) αναγνωρίζει κοινά σημεία με τον Όμ. Ἰγμν. εἰς Διοσκ. 8-17.

μία περαιτέρω εξήγηση αν λάβουμε υπ' όψιν την παράλληλη πραγμάτευσή του με τον Σείριο στον Ησιόδο, με τη μεσουράνηση του τελευταίου τον Αύγουστο και την ηλιακή επιτολή του πρώτου προς τα τέλη του Σεπτεμβρη⁴⁴ να προκρίνονται ως σήματα αντίστοιχα για την αρχή και το τέλος του τρύγου (Έργ. 609-611).⁴⁵ Ο κοινός επιθετικός προσδιορισμός, άρα, συνενώνει τους δύο αστέρες προβάλλοντας τόσο την προγενέστερη συσχέτιση μεταξύ τους όσο και αυτή που συντελείται στο παρόν έργο με την προσθήκη της έννοιας της έντονης φωτοβολίας και των απευκταίων επιπτώσεων της ουράνιας εμφάνισής τους. Παράλληλα, η λεκτική σύναψη του δεινός με τον Αρκτούρο ενσωματώνει την επιστημονική γνώση που ο Άρατος αντλεί από τις εξειδικευμένες πηγές συναιρώντας τες όμως πάντα με την ποιητική παράδοση.

Από την παραπάνω πραγμάτευση προκύπτει η δημιουργία μιας ομάδας αστεριών, της οποίας τα μέλη (ο Δράκων, η Μεγάλη Άρκτος και τα αστέρια κοντά σε αυτήν, ο Σείριος και ο Αρκτούρος) συσχετίζονται ήδη σε πολλαπλά επίπεδα⁴⁶ ενώ πλέον στον Άρατο μοιράζονται και τον ίδιο προσδιορισμό. Το γεγονός αυτό δεν συμβαίνει, φυσικά, συμπτωματικά, αλλά επιλέχθηκε ως ένα επιπρόσθετο σημείο διασύνδεσης ώστε να σχηματιστεί ένα εσωκειμενικό φορμουλαϊκό δίκτυο που

⁴⁴ Για την ηλιακή επιτολή του Αρκτούρου που καταγράφεται σε διάφορα παραπήγματα και ορίζεται με βάση αυτή η αρχή θρησκευτικών τελετών, βλ. Boutsikas (2022: 43), Hannah (2021: 217).

⁴⁵ Κατά τον GallegoReal (2003:479-478) η αναφορά του Αρκτούρου στα Φαινόμενα εμπνέεται από δύο χωρία του Ησιόδου, Έργ. 564-567, 618-623.

⁴⁶ Εκτός των όσων ειπώθηκαν στην κύρια πραγμάτευση θα πρέπει να προστεθούν και μερικά επιπλέον σημεία διεπαφής των αστερισμών. Η πρώτη αναφορά του Δράκοντα στα Φαινόμενα γίνεται με βάση τη θέση του σε σχέση με τις δύο Άρκτους που τις περικλείει (Άρ. Φαιν. 48-61). Έπειτα, ο Σείριος μετωνυμικά αντιπροσωπεύει τον αστερισμό του Μεγάλου Κυνός, τον σκύλο του καταστερισμένου μυθικού κυνηγού Ωρίωνα, που στην ομηρική έπος καταδιώκει τη Μεγάλη Άρκτο, Όμ. Ίλ. 18.489, Όδ. 5.275: οἷη δ' ἄμμορός ἐστι λοετρῶν Ὠκεανοῖο. Τέλος, η συμπερίληψη του Αρκτούρου στην ομάδα αιτιολογείται αρχικά από τη μυθολογική σχέση με τη Μεγάλη Άρκτο, αφού σύμφωνα με το θρύλο πρόκειται συνήθως για τον Αρκά, γιο της καταστερισμένης Καλλιστούς, βλ. Condos (1971: 42-49). Ο μύθος πρέπει να εξηγούσε την αρχική θέση του αστερισμού κοντά στη Μεγάλη Άρκτο την παλαιολιθική εποχή, οπότε και φαίνεται να σχηματίζονται οι πρώτες μυθικές διασυνδέσεις τους, και συνέχισε να ισχύει παρ' όλη την απομάκρυνσή του από την πρότερη ουράνια τοποθεσία του, σύμφωνα με τα στοιχεία που παραδίδει ο Antonello (2009: 157-159). Επιπλέον, συνορεύει και με τον Δράκοντα, βλ. Kaurov (1998: 328-329), κάτι που ενισχύει την ένταξή του στην ομάδα.

αναφέρεται μέσα από μυθολογικές, αστρονομικές και διακειμενικές συσχετίσεις ακολουθώντας μάλιστα φαινομενικά και τον επικό τρόπο τυπικής τοποθέτησης του επιθέτου μετά την πενθημιμερή τομή. Με βάση τις παραπάνω παρατηρήσεις, αντιλαμβανόμαστε ότι εκκολάπτεται έναν λεξιλόγιο *ad hoc* για τη δήλωση της έντασης της λαμπρότητας, με το δεινός να μην απεμπολεί το παραδεδομένο φάσμα σημασιών του αλλά να εμφορείται από αυτές. Συγχρόνως, αποκτά μία νέα σημασία προσαρμοζόμενο στο ανοικειωτικό επιστημονικό περιβάλλον της αστρονομικής παρατήρησης, καθώς ο Άρατος διευρύνει περαιτέρω τη σημασιολογική εμβέλεια του ήδη πολυφυσού όρου.

Το επίθετο *άμαυρός* στον Θεόκριτο: η προέκταση της παραδοσιακής σημασίας

Εξακτίνωση των σημασιολογικών αποχρώσεων επειδή ενσωματώνεται σε ασύμβατα εκ πρώτης όψεως κειμενικά δεδομένα και καλείται να εκφράσει αστρομετεωρολογικές έννοιες, υφίσταται και το επίθετο *άμαυρός* στον Θεόκριτο όπου χαρακτηρίζει το αμυδρό και αχνό φως⁴⁷ του αστερισμού της Φάτνης (*Είδ.* 22.20-21: *ἐκ δ' Ἄρκτοι τ' ἐφάνησαν Ὀνων τ' ἀνὰ μέσσον ἄμαυρή/Φάτνη*). Η σημασία του εξεταζόμενου επιθέτου αμφιρρέπει ανάλογα με τα συμφραζόμενα στην έννοια του «σκοτεινός» και του «άτονος, αδύναμος», η νεότερη όμως γλωσσολογική έρευνα υποστηρίζει τη δεύτερη ως κύρια σημασία.⁴⁸ Ως προς τη διάχυσή του, συνδυάζει την ποιητική με την επιστημονική χροιά, καθώς απαντά εξίσου σε έργα ποίησης αλλά και τεχνικής πεζογραφίας. Η πρώτη εμφάνισή του βρίσκεται στον Όμηρο, αποτελεί δῖς λεγόμενον

⁴⁷Βλ. την εμβριθή έρευνα του McKinlay (1957: 12-39) που συλλέγει όλες τις περιπτώσεις χρήσης του. Προσθήκες και διορθώσεις στο άρθρο του McKinlay συμπληρώνει ο Neugebauer (1958: 373-374).

⁴⁸ Βλ. Nikolaev (2013: 618-635), (2014: 121-136) ο οποίος, αναζητώντας παράλληλα την ινδοευρωπαϊκή ετυμολογική ρίζα της λέξης, θεωρεί ότι η σημασία «σκοτεινός» παρήχθη δευτερευόντως και λανθασμένα σε μεταγενέστερο χρόνο από την πρωτεύουσα σημασία.

και μετρικό συμπλήρωμα μετά την εφθήμερη τομή στη φόρμουλα εισαγωγής λόγου του φαντάσματος που έπλασε και απέστειλε η θεά Αθηνά στο όνειρο της θρηνούσας Πηνελόπης⁴⁹ (Όδ. 4.824, 835: *τὴν δ' ἀπαμειβόμενον προσέφη εἴδωλον ἀμαυρόν*).⁵⁰ Όπως είναι φανερό, η αντιστοιχία με το ομηρικό κείμενο εντοπίζεται σε ένα πρώτο επίπεδο στη διατήρηση της μετρικής θέσης στο τέλος του στίχου, μολονότι στον Θεόκριτο το προσδιοριζόμενο όνομα βρίσκεται με διασκελισμό στον επόμενο στίχο. Η επαναφορά όμως του επιθέτου *ἀμαυρός* στην τυπική ομηρική θέση συνιστά ένα δείκτη διακειμενικής σχέσης που υπερβαίνει αυτή της μετρικής ομοιότητας. Στον δεύτερο και καταληκτικό λόγο που απευθύνει το είδωλο προς την Πηνελόπη (Όδ. 4.837-839 *κακὸν δ' ἀνεμώλια βάζειν/ ὧς εἶπὸν σταθμοῖο παρὰ κληῖδα λιάσθη/ ἔς πνοιᾶς ἀνέμων*) αναφέρεται ο άνεμος είτε μεταφορικά μέσω της φράσης *ἀνεμώλια βάζειν*,⁵¹ δηλαδή «λόγια του αέρα», όσο και κυριολεκτικά με την εξαφάνισή της ίδιας της οπτασίας *ἔς πνοιᾶς ἀνέμων*. Αντίστοιχα, ο άνεμος και η αέρινη πνοή απαντούν και στο *Εἰδύλλιον* (Εἶδ. 22.15: *κοπτομένη πνοιαις*, 19: *ἀπολήγουσ' ἄνεμοι*) στη γενικότερη περιγραφή της θύελλας που πλήττει το διασωθέν από τους Διοσκούρους καράβι.⁵² Εκτός, όμως, από την παρουσία του ανέμου στο ομηρικό παράλληλο που ευνοεί τη διασύνδεσή του με τη θεοκρίτεια χρήση του επιθέτου, σε συνδυαστικό κρίκο ανάγεται και το αποτέλεσμα της επενέργειας του ειδώλου που ομοιάζει με αυτό του αστερισμού. Συγκεκριμένα, το ονειρικό πλάσμα καθίσταται άγγελος ευοίωνων νέων μέσα στη νύχτα που ηρεμούν

⁴⁹ Το όνειρο της Πηνελόπης ακολουθεί το μοτίβο τυπικών σκηνών ανάλογου περιεχομένου, όπου μία εξωτερική οντότητα επισκέπτεται το όνειρο κάποιου, βλ. Heubeck/West/Hainsworth (1988: 242-243).

⁵⁰ Ο χαρακτηρισμός ενέπνευσε και τους μεταγενέστερους ώστε το *ἀμαυρός* να μετατραπεί σε ένα είδος σταθερού επιθετικού προσδιορισμού για τα *εἴδωλα* των νεκρών στην αρχαϊκή και τραγική ποίηση, βλ. Nikolaev (2014: 121-124).

⁵¹ Πβ. Απολλ. Σοφ. Λεξ. *κατὰ στοιχεῖον τῆς τε Ἰλ. καὶ Ὀδ.* 35.18-19 (Bekker): *ἀνεμώλια μάταια, ἀνεμώδη, ἀπὸ τοῦ μετὰ τῶν ἀνέμων μολίσκειν, οἷον ἀνεμοφόρητα· «ἀνεμώλια γάρ μοι ὀπήδει».*

⁵² Θα πρέπει να σημειωθεί επίσης ότι ο Θεόκριτος έχει γνώση του επιθέτου *ἀνεμώλιος*, αφού το χρησιμοποιεί σε άλλο ποίημά του, Εἶδ. 25.239: *ἀλλ' ἔπεσε προπάροιθε ποδῶν ἀνεμώλιος (scil. ἰός) αὐτῶς*. Σε κάθε περίπτωση, το παρόν επίθετο είναι αρκετά διαδεδομένο στην επική ποίηση και της ύστερης αρχαιότητας, βλ. Benelli (2014: 278), όπου συγκεντρώνει όλες τις εμφανίσεις του σε επικά συμφραζόμενα.

την Πηνελόπη,⁵³ μια δράση ανάλογη της ανακούφισης που υπονοείται ότι αισθάνονται οι ναύτες με την επιτολή της Φάτνης στον νυχτερινό ουρανό, η οποία προμηνύει ευνοϊκό καιρό (Είδ. 22.21: *Φάτνη, σημαίνουσα τὰ πρὸς πλόον εὐδία πάντα*). Η επίπλαστη συνέχιση της ομηρικής φορμουλαϊκότητας προσθέτει νέα επίπεδα ερμηνείας στο ποίημα του Θεοκρίτου, επικυρώνοντας την ποιητολογική διάσταση του στίχου.

Από την άλλη πλευρά, το λεκτικό σύνολο *ἀμαυρή Φάτνη* συμπεριλαμβάνεται στο σύνολο των αλληπάλληλων λεξιλογικών ομοιοτήτων που αναγνωρίζονται ως επίδραση του Αράτου στους Θεοκρίτειους στίχους Είδ. 22.19-22, με αποτέλεσμα το ομηρικό διακείμενο θα λέγαμε ότι ίσως έχει παραγκωνιστεί⁵⁴ λόγω αυτής της επικέντρωσης της νεότερης φιλολογικής έρευνας στην διακειμενική σχέση με τον ελληνιστικό ποιητή. Ισχυρό έρεισμα τίθεται βέβαια το κοινό μετεωρολογικό περιεχόμενο καθώς ο Άρατος, παρότι δεν πραγματοποιεί καμία αναφορά στο αστρονομικό μέρος των *Φαινομένων*, αφιερώνει ένα διόλου ευκαταφρόνητο μέρος στο μετεωρολογικό τμήμα για τον αστερισμό της Φάτνης.⁵⁵ Στην ανάλυσή του υπογραμμίζει πρωταρχικά την έλλειψη λαμπρότητας του (*Φαιν.* 892-893: *Φάτνην. Ἡ μὲν τ' ὀλίγη εἰκυῖα/ἀχλύϊ*) ενώ και η λειτουργία του ως σημείου ήπιων βροχών και ανέμων ενεργοποιείται όταν αυτή γίνει ολοκληρωτικά *ἄφαντος* (*Φαιν.* 900) ή σκοτεινιάσει (*Φαιν.* 903: *μελαίνηται*). Η ύπαρξη του επιθέτου *ἀμαυρός* στον Θεόκριτο συνοψίζει τις εκφάνσεις που παρατίθενται στο αράτειο κείμενο αν συνυπολογίσουμε και τη δευτερεύουσα σημασία της λέξης, αυτή του «σκοτεινός». Επιπλέον, κατά την

⁵³ Όμ. Όδ. 4.840-841: *κούρη Ἰκαρίοιο· φίλον δέ οἱ ἦτορ ἰάνθη/ὥς οἱ ἔναργες ὄνειρον ἐπέσσυτο νυκτὸς ἀμολγῶ*.

⁵⁴ Χαρακτηριστικό είναι το σχόλιο του Sens (1994: 68 υποσημ. 11): «Homer has only *εἶδωλον ἀμαυρόν* at *Od.* 4.824, 835.».

⁵⁵ Υπήρξαν, ωστόσο, και κάποιοι μελετητές που εναντιώθηκαν στην άποψη αυτή. Βλ. την επισκόπηση της συζήτησης και τα επιχειρήματα υπέρ της διακειμενικής σχέσης των δύο ποιημάτων από την Pendergraft (1986: 49-52) και πιο αναλυτικά από τον Sens (1994: 66-74), ο οποίος συμπληρώνει με επιπρόσθετες παρατηρήσεις και διακειμενικές σχέσεις εκτός του αράτειου έργου.

ευφυή παρατήρηση του Sens,⁵⁶ η επιλογή του συγκεκριμένου επιθέτου μπορεί να οφείλεται σε ένα υπολανθάνον λεκτικό παιχνίδι αντικατάστασης στον παραδειγματικό άξονα του γράμματος φ του άρατειου επιθέτου *άφαιρος*, που συχνά προσδιορίζει τα μη λαμπρά αστέρια.⁵⁷ Ίσως εδώ υποκρύπτεται ένα μεταποιητικό σχόλιο για τον τρόπο με τον οποίο ο βουκολικός ποιητής διαχειρίζεται τις σύγχρονες με αυτόν ποιητικές πηγές του αλλά και το πώς ερανίζεται τις λέξεις για τη σύνθεση του δικού του έργου.

Με τη σειρά μας θα θέλαμε να προσθέσουμε μία διαφορετική οπτική στο λόγο επιλογής του επιθέτου που αναδεικνύει την ικανότητα του Θεοκρίτου να συναρμολογεί τα πρότυπά του. Όπως προείπαμε, η λέξη *άμαυρος* σημειώνει μια παράλληλη πορεία σε κείμενα τόσο ποιητικής όσο και επιστημονικής στόχευσης. Αρχικά, η χρήση του στον Θεόκριτο ως προσδιορισμού σε αστερισμό υποστηρίζεται διακειμενικά από την ανάλογη εμφάνισή του στα αποσπάσματα των έργων του αστρονόμου Ευδόξου, πηγή των *αράτειων Φαινομένων*, για να περιγράψει τον ασθενή βαθμό φωτεινότητας ενός άστρου ανάμεσα σε κύριους αστερισμούς.⁵⁸ Η σύνδεση του επιθέτου με ουράνια σώματα επαναλύεται και στον Αριστοτέλη όπου αξιοποιείται για την αμυδρή ουρά που σχηματίζει ένα αστέρι κοντά στον Σείριο (Αριστ. *Μετεωρ.* 343b12: *τῶν γὰρ ἐν τῷ ἰσχύῳ τοῦ κυνὸς ἀστῆρ τὶς ἔσχε κόμην, ἀμαυρὰν μέντοι*), ενώ ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η διπλή χρήση του για τον ήλιο (Αριστ. *Μετεωρ.* 367a20-21: *ἔτι τὸ γίνεσθαι τὸν ἥλιον ἀχλυῶδη καὶ ἀμαυρότερον ἄνευ νέφους*, 23: *τόν τε γὰρ ἥλιον ἀχλυῶδη καὶ ἀμαυρόν*). Στο παρόν χωρίο εξηγείται η εμφάνιση του ήλιου ως συνοδό σημείο με σκοπό την πρόβλεψη μιας σεισμικής δόνησης και εντάσσεται στη γενικότερη συζήτηση του ρόλου που διαδραματίζει ο άνεμος στη σεισμική δραστηριότητα και τη

⁵⁶ Βλ. Sens (1994: 68 υποσημ. 11).

⁵⁷ Διάφοροι τύποι του επιθέτου *άφαιρος* απαντούν στους στίχους Άρ. *Φαιν.* 256, 227, 277, 569, 1059.

⁵⁸ Εύδ. απ. 52, 53 (Lasserre) για τα αστέρια ανάμεσα στους αστερισμούς του Ποταμού της Αργούς κάτω από τον Λαγό, απ. 37 για τα αστέρια ανάμεσα στη Μεγάλη Άρκτο τον Περσέα και την Κασσιόπεια.

γένεση σεισμών.⁵⁹ Παρότι διαφορετική η συμμετοχή του ανέμου, η κοινή πραγμάτευση του σε χωρίο όπου συνεμφανίζεται και το εξεταζόμενο επίθετο συνεπικουρεί στη σκέψη ότι το Θεοκρίτειο ποίημα είχε ως επιστημονική πηγή τον Αριστοτέλη. Επιπρόσθετα, η συνύπαρξη του *άμαυρός* με το *άχλυώδης* στο αριστοτελικό κείμενο θεωρούμε ότι οδήγησε τον Θεόκριτο να σταχυολογήσει εσκεμμένα και στρατηγικά μόνο το *άμαυρός* αφήνοντας το έτερο μέρος του λεκτικού συνόλου, εφόσον το έχει επιστρατεύσει ο Άρατος στη λεκτική του φαρέτρα. Ειδικότερα, στους δεκαεπτά στίχους του χωρίου των *Φαινομένων*, όπου αναλύεται το σημείον της Φάτνης, ο Σολέας χρησιμοποιεί τρεις φορές λέξεις με τη ρίζα *αχλυ-* από τις τέσσερις συνολικά σε όλο το έργο.⁶⁰ Η ανθολόγηση, άρα, του επιθέτου υπαινίσσεται τη διασταύρωση των πηγών που πιθανόν να προέκρινε ο Θεόκριτος ενώ συνάμα συναποτελεί μια ποιητολογική διακήρυξη σε σχέση με τα μέσα συγκρότησης της ποίησής του, εφόσον προβάλλει την επιστημονολογική πτυχή της λέξης.

Συμπερασματικά, παρότι ιδιαίτερα διαδεδομένο επίθετο στην ποίηση της αρχαϊκής και κλασικής περιόδου, το *άμαυρός* εξοβελίστηκε από την ελληνιστική ποιητική σύνθεση, με τον Θεόκριτο να είναι ο μόνος που το επανεισάγει στο έργο του, αφού όμως αυτό πρώτα διηθήθηκε σημασιολογικά από την μεταχείρισή του στις επιστημονικές πραγματείες, σύγχρονες και προγενέστερες. Ο Θεόκριτος παρόλο που

⁵⁹ Για την επιστημονική μεθοδολογία και την παράθεση των σημείων και των τεκμηρίων των συμβαινόντων όσον αφορά το συγκεκριμένο φαινόμενο στον Αριστοτέλη βλ. Freeland (1999: 194-197). Επίσης, κατά τον Hine (2002: 68-74) ο φιλόσοφος δεν ακολουθεί μια συστηματική πραγμάτευση του σεισμού παρά παραθέτει μια αλληλουχία πληροφοριών προς υποστήριξη της θεωρητικής υπόθεσής του.

⁶⁰ Πβ. Άρ. Φαιν. 892-893: *Φάτνην. Ἡ μὲν τ' ὀλίγη εἰκυῖα/ἀχλύϊ*, 905-906: *Εἰ δ' ὁ μὲν ἐκ βορέω Φάτνης ἀμενηνὰ φαεῖνοι/λεπτὸν ἐπαχλύων*, 908: *ἔμπαλιν ἀχλύονεντι φαεινομένω τε δοκεύειν*. Το χωρίο που αναπτύσσει την πρόγνωση του καιρού με βάση τη Φάτνη περιέχει γενικότερα αρκετές επαναλήψεις λέξεων και φράσεων, κατ' εξαίρεση της συνήθους ελληνιστικής τακτικής και φυσικά του Αράτου για ποικιλία. Σύμφωνα με την εξήγηση της Pendergraft (1982: 175), αυτή η σπάνια χρήση της επαναληψιμότητας στο λόγο αποτελεί ποιητολογική επιλογή που στοχεύει να εξισοροπήσει τις συνεχείς καιρικές μεταβολές που περιγράφονται στο σημείο. Οι γλωσσικές επιλογές, λοιπόν, δεν μεταφέρουν μόνο το μήνυμα αλλά συνιστούν και οι ίδιες μέρος του περιεχομένου και συνάμα εργαλείο αποκωδικοποίησής του.

δεν πρωτοτυπεί στη δημιουργία νέου σημασιακού περιεχομένου για τη λέξη, καθώς έχει ήδη συντελεστεί, καινοτομεί ωστόσο στο ότι το εμπειρικλείει οργανικά στην βουκολική ποίηση, ακολουθώντας τους όρους και την γενικευμένη τακτική της ελληνιστικής ποιητικής η οποία ενστάλαξε στη ποιητική δημιουργία στοιχεία αντλημένα από τις φυσικές επιστήμες.⁶¹ Ως εκ τούτου, ο βουκολικός ποιητής επιτυγχάνει με αυτόν τρόπο διττό στόχο, αφενός να φέρει στο προσκήνιο το επιστημονικό υπόβαθρο της ποίησής του, αφετέρου να παραπέμψει στον διαμεσολαβητή ανάμεσα στην ποίηση και την επιστήμη, τον Άρατο.

Συμπέρασμα

Στην παρούσα μελέτη επιχειρήθηκε να παρουσιασθεί ο τρόπος με τον οποίο το λεξιλόγιο και ιδιαίτερα τα επίθετα συνεισφέρουν στο ανανεωτικό κλίμα των ποιητικών κανόνων της ελληνιστικής εξαμετρικής ποίησης. Κάτι τέτοιο, άλλωστε, δεν προκαλεί έκπληξη εφόσον το λεξιλόγιο και τα μέρη που το απαρτίζουν αποτελούν δομικά στοιχεία που συγκροτούν και συμπορεύονται με την ειδολογική στόχευση του κάθε ποιητή. Συγκεκριμένα, επιλέχθηκαν δύο επίθετα, το δεινός και το *άμαυρός* τα οποία εμφανίζονται στον Άρατο και τον Θεόκριτο αντίστοιχα ως προσδιορισμοί αστρομετεωρολογικών φαινομένων. Οι δύο ελληνιστικοί ποιητές απεμπολούν την κοσμητική λειτουργία του ομηρικού επιθέτου απηχώντας ωστόσο τα επικά συμφραζόμενα τα οποία αξιοποιούν χωρίς όμως να προσκολλώνται σε αυτά. Αντίθετα, οικοδομούν ένα δικό τους λεξιλόγιο ανατρέποντας τις παραδοσιακές σημασίες ενώ διαπλατύνουν την σημασιολογική εμβέλεια των λέξεων μεταχειριζόμενοι ένα σύνθετο δίκτυο ποιητο-μυθολογικών και επιστημονικών ερεισμάτων.

⁶¹ Βλ. σχετικά Sistakou (2012: 193-196) καθώς και τον συλλογικό τόμο Harder/Regtuit/Wakker (2009) ο οποίος είναι αφιερωμένος στην ποιητικοποίηση της επιστήμης στην ελληνιστική ποίηση.

Βιβλιογραφία

- Antonello, E. (2009), “Arcturus and the Bears”, στο Rubiño-Martin, J. A. Belmonte, J. A. Prada, F. και Alberdi, A. (επιμ.), *Cosmology Across Cultures*, ASP Conference Series 409, (Proceedings of a workshop held at Parque de las Ciencias, Granada, Spain 8-12 September 2008), Sheridan Books: Ann Arbor, Michigan 157-159.
- Aujac, G. (2003), “Les prévisions météorologiques en Grèce Ancienne”, στο: Cusset, C. (επιμ.). *La meteorology dans l'antiquité: entre science et croyance*. (Actes du colloque international interdisciplinaire de Toulouse, 2-3-4 Mai 2002). Saint-Etienne: Publications de l'université de Saint-Etienne, 13-26.
- Beekes, EDG = Beekes, R. (2010), *Etymological Dictionary of Greek*, Leiden: Brill.
- Bekker, I. (1833), *Apollonii Sophistae Lexicon Homericum*, Ge. Reimeri: Berlin.
- Benelli, L. (2014). “Textkritisches zu Sapph. Fr. 90a, col. III 22-23 V”, *Archiv für Papyrusforschung und verwandte Gebiete*, 60(2): 276-282.
- Bilić, T. (2012), “Crates of Mallos and Pytheas of Massalia: Examples of Homeric Exegesis in Terms of Mathematical Geography”, *Transactions of the American Philological Association* 142: 293-326.
- Bilić, T. (2016), “The Island of the Sun: Spatial Aspect of Solstices in Early Greek Thought”, *Greek, Roman, and Byzantine Studies* 56: 195-224.
- Blomberg, M., & Henriksson, G. (2015), “Minoan Astronomy”, στο: Ruggles, C. L. N. (επιμ.), *Handbook of Archaeoastronomy and Ethnoastronomy*, New York: Springer-Verlag, 1431-1441.
- Boutsikas, E. (2011), “Astronomical Evidence for the Timing of the Panathenaia”, *American Journal of Archaeology*, 115(2), 303-309.

- Boutsikas, E. (2022), “The Role of Darkness in Ancient Greek Religion and Religious Practice”, στο: Papadopoulou C. και Moyes H. (επιμ.), *The Oxford Handbook of Light in Archaeology*, Oxford: Oxford University Press.
- Brosch, N. (2008), *Sirius Matters*, New York: Springer-Verlag .
- Cairns, D. (2016), *Sophocles: Antigone*. London, New York: Bloomsbury Publishing.
- Calderon D. E. (1996), “Arato y el parapegma”, *La Parola del Passato* 51:5-18.
- Ceragioli, R. C. (1992), *Feruidus ille canis: the lore and poetry of the dog star in antiquity*. Harvard University (διδ. διατρ.).
- Chantraine, DELG = Chantraine, P. (1968-1980; επανεκτ. 2009), *Dictionnaire étymologique de la langue grecque*, Paris: Klincksieck .
- Charlesworth, J. H. (2004), “Phenomenology, Symbology, And Lexicography, The Amazingly Rich Vocabulary For ‘Serpent’ In Ancient Greek”, *Revue Biblique* 111(4): 499-515.
- Collins, J. (2015), *Jebb's Antigone*, Kingston: Queen’s University (διδ. διατρ.)
- Condos, T. (1971), *The Katasterismoi of the Pseudo-Eratosthenes. A Mythological Commentary and English Translation*, Los Angeles: University of Southern California (διδ. διατρ.).
- Cunningham, C. J. (2020), “‘Dark Stars’ and a New Interpretation of the Ancient Greek Stellar Magnitude System”, *Journal of Astronomical History and Heritage* 23(2): 231-256.
- d’Huy, J. (2016), “The Evolution of Myths”, *Scientific American*, 315(6): 62-69.
- Evans, M. S. (2010), “Achieving continuity: A story of stellar magnitude”, *Studies in History and Philosophy of Science Part A*, 41(1): 86-94.
- Floky, A. R. (2018), *The Significance of Chthonic Motifs in Ancient Greek and Roman Mythical Narratives*, Perth: University of Western Australia.
- Fraenkel, E. (1942), “The Stars in the Prologue of the Rudens”, *The Classical Quarterly*, 36(1/2): 10-14.

- Freeland, C. A. (1999), “Scientific Explanation and Empirical Data in Aristotle’s Meteorology”, στο: Gerson, L. P. (επιμ.), *Aristotle: Logic and metaphysics*, London, New York: Routledge, 177-208.
- Gallego Real, Á. L. (2003), *El hipotexto hesiódico en los Phaenomena de Arato*, Cáceres: Universidad de Extremadura (διδ. διατρ.).
- Giffard, V. (2004), *Aspects du surnaturel: Nature et fonction du monstre dans les Argonautiques d’Apollonios de Rhodes*, Ottawa: National Library of Canada.
- Hannah, R. (2001), “From Orality to Literacy? The Case of the Parapegma”, στο: Watson, J. (επιμ.), *Speaking Volumes: Orality and Literacy in the Greek and Roman World*. Leiden: Brill, 139-159.
- Hannah, R. (2005), *Greek and Roman Calendars: Constructions of Time in the Classical World*. London: Duckworth.
- Hannah, R. (2008), *Time in Antiquity*. London: Routledge.
- Hannah, R. (2021), “The Stars in Ancient Greece”, στο Boutsikas, E., McCluskey S. C. και Steele J. (επιμ.), *Advancing Cultural Astronomy: Studies In Honour of Clive Ruggles*, Switzerland: Springer Cham, 211-222.
- Harder, M. A., Regtuit, R. F., Wakker, G. C., και Ambühl, A. (2009), *Nature and Science in Hellenistic Poetry*, Leuven: Peeters.
- Heubeck, A., West, S., Hainsworth J. B. (1988), *A Commentary on Homer's Odyssey, Vol. I: Introduction and Books i-Viii*, Oxford: Clarendon Press.
- Hine, H. M. (2002), “Seismology and vulcanology in antiquity?”, στο: Tuplin, C.J. και Rihll, T.E. (επιμ.), *Science and Mathematics in Ancient Greek Culture*, Oxford: Oxford University Press, 56-75.
- Holberg, J. B. (2007), *Sirius: Brightest diamond in the night sky*. Berlin: Springer in association with Praxis.

- Hulskamp, M. A. A. (2012), “Surroundings Space and the Body: Uses of Astronomy in Hippocratic Medicine”, στο: Baker, P. A., Nijdam, H., και van't Land, K. (επιμ.), *Medicine and Space Body, Surroundings and Borders in Antiquity and the Middle Ages*, Leiden: Brill, 147-167.
- Hutchinson, G. O (1988), *Hellenistic Poetry*, Oxford: Clarendon Press.
- Irby, G. L. (2016), “Navigation and the Art of Sailing”. στο: Irby, G. L. (επιμ.), *A Companion to Science, Technology, and Medicine in Ancient Greece and Rome*, Chichester: Wiley Blackwell, 854-869.
- Kaler, J. B. (Επιμ.), (2002), *The Hundred Greatest Stars*, New York: Copernicus.
- Kaurov, E. N. (1998), “The Draco constellation: The ancient Chinese astronomical practice of observations”, *Astronomical & Astrophysical Transactions*, 15(1-4): 325-341.
- Kidd, D. (1997), *Aratus, Phaenomena*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lasserre, F. (1966), *Die Fragmente des Eudoxos von Knidos. Herausgegeben, übersetzt und kommentiert*, Berlin: Walter de Gruyter.
- Lehoux, D. (2007), *Astronomy, Weather, and Calendars in the Ancient World*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Leisegang, H. (1978), “The Mystery of the Serpent”, στο: Campbell, J. (επιμ.), *The Mysteries: Papers from the Eranos Yearbooks*, Princeton: Princeton University Press, 194-260.
- Lewis, A.-M. (2010), “The Frequency and Function of Words of Astronomical Brightness in the Latin Poetic Translations of Aratus’ *Phaenomena*”, *Revue belge de philologie et d’histoire*, 88(1): 25-43.
- LSJ = Liddell, H. G., Scott, R.H., Jones, S., (1968), *A Greek-English Lexicon, with a Supplement* edited by E. A. Barber. Oxford: Clarendon Press, (Revised Supplement edited by P. G. W. Glare with the assistance of A. A. Thompson, Oxford, Clarendon, 1996).

- Martin, J. (1974), *Scholia in Aratum Vetera*. Stuttgart: De Gruyter.
- Martin, J. (1998), *Aratos. Phénomènes*. Paris: Les Belles Lettres.
- McKinlay, A. P. (1957), “On the Way Scholars Interpret ἀμαυρός”, *L’Antiquité Classique*, 26: 12-39.
- Miles, R. (2007), “A light history of photometry: From Hipparchus to the Hubble Space Telescope”, *Journal of the British Astronomical Association*, 117: 172-186.
- Motz, L. και Weaver, J. H. (2013), *The Story of Astronomy*. Berlin: Springer.
- Negri, M. (2000), “Stelle spaventose o stelle luminose? Una nota su "deinos"[Greek] in Arato”, *Athenaeum*, 88:277-280.
- Neugebauer, O. (1958), “Notes to the Article on ἀμαυρός by A. P. Mckinlay: (Antiquité Classique, 26 (1957), p. 12-39”, *L’Antiquité Classique*, 27(2): 373-374.
- Nikolaev, A. (2014), “Greek ἀμαυρός and Indo-European* meh2-‘great, large’”, στο: Jamison, S. W. Melchert H. C. και Vine, B. (επιμ.), *Proceedings of the 25th Annual UCLA Indo-European Conference*, Bremen: Hempen, 121-136.
- Nikolaev, A. S. (2013), “Greek ἀμαυρός and Hittite mā i/mi”, *Индоевропейскоеязыкознаниеи классическаяфилология*, 17: 618-635.
- Ogden, D. (2013), *Drakon: Dragon Myth and Serpent Cult in the Greek and Roman Worlds*. Oxford: Oxford University Press.
- Pendergraft, M. L. B. (1982), *Aratus as a Poetic Craftsman*. Chapel Hill: University of North Carolina (διδ. διατρ.).
- Pendergraft, M.L. B. (1986), “Aratean Echoes in Theocritus”, *Quaderni Urbinati di Cultura Classica*, 24(3): 47-54.
- Rodríguez Pérez, D. (2020), “The Meaning of the Snake in the Ancient Greek World”, *Arts*, 10(1): 2.

- Semanoff, M. (2006), “Undermining Authority. Pedagogy in Aratus’ *Phaenomena*”, στο: Harder, M. A., Regtuit, R. F. και Wakker, G. C. (επιμ.). *Beyond the Canon*. (Hellenistica Groningana 11), Leuven: Brill, 303-317.
- Sens, A. (1994), “Hellenistic reference in the proem of Theocritus, *Idyll 22*”, *The Classical Quarterly*, 44(1): 66-74.
- Sistakou, E. (2012), *The aesthetics of darkness: A study of Hellenistic romanticism in Apollonius, Lycophron and Nicander*. Leuven; Paris; Walpole, MA: Peeters Publishers.
- Staley, G. A. (1985), “The Literary Ancestry of Sophocles’ ‘Ode to Man’”, *The Classical World*, 78(6): 561-570.
- Taub, L. (2003), *Ancient Meteorology*. London, New York: Routledge.
- Theodossiou, E., Manimanis, V. N., Dimitrijevi, M. S., και Mantarakis, P. Z., “Sirius in Ancient Greek and Roman Literature: From the Orphic Argonautics to the Astronomical Tables Of Georgios Chrysococca”, *Journal of Astronomical History and Heritage* 14(3): 180-189.
- Trivigno, F. V. (2013), “Childish Nonsense? The Value of Interpretation in Plato’s Protagoras”, *Journal of the History of Philosophy*, 51(4): 509-543.
- Van der Waerden, B. L. (1984), “Greek astronomical calendars I. The parapegma of Euctemon”, *Archive for history of exact sciences*, 29(2): 101-114.
- Vergados, A., “Hesiod’s Monsters and the Limits of Etymological Signification” ,*Incontri di filologia classica*, XIX (2019-2020): 59-85.
- Wilson, K. D. (2015), *Signs in the Song: Scientific Poetry in the Hellenistic Period*, Philadelphia: University of Pennsylvania (διδ. διατρ.).
- Zanon, C. A. (2018), *Onde vivem os monstros: Criaturas prodigiosas na poesia hexamétrica arcaica*, São Paulo: Universidade de São Paulo (διδ. διατρ.).
- Zanon, C. A. (2019), “Fantastic Creatures and where to find them in the *Iliad*”, *Classica - Revista Brasileira de Estudos Clássicos*, 32(2): 235-252.